

**ADRAN GWASANAETHAU
CYMDEITHASOL, TAI A HAMDDEN.**

**Adroddiad Rheolwr Datblygol Byw'n
Iach ar ddarpariaeth rhandiroedd
Cyngor Gwynedd, i'r pwyllgor Craffu
Cymunedol.**

1.0 Cefndir

1.1. Yn genedlaethol, mae diddordeb mewn rhandiroedd wedi trawsnewid adfywiad diweddar, gyda'r pwyslais ar gynnyrch lleol a thymhorol, bwyta'n iach a lleihau'r effaith amgylcheddol ar y gadwyn fwyd. Mae'r dirywiad economaidd wedi arwain at bobl eisiau darganfod ffyrdd newydd i gael mynediad i fwyd rhatach. Mae'r cyfle i dyfu bwyd ffres, fforddiadwy, siawns cyfarfod ac eraill, rhannu tipiau a gwybodaeth, meithrin cydlyniant a chynhwysiad cymunedol, a chadw yn actif, yn bethau sy'n apelio mwy mwy at bobl. Creodd y ffactorau yma mwy o alwad am randiroedd, ac mae awdurdodau lleol yn dod o dan fwy o bwysau i ddarparu mwy o randiroedd er mwyn cyfarfod a'r duedd yma, ar adeg pan mae adnoddau ariannol yn tynhau.

1.2. Mae Awdurdodau Lleol yn gyffredinol yn adnabod yr effeithiau positif amgylcheddol a cymdeithasol i ddarpariaeth rhandir da. Er nad oes gwir ddyletswydd gyfreithiol ar Awdurdod Lleol i ddarparu rhandiroedd, yn aml, mae trigolion yn disgwyl i Gyngor Gwynedd ddarparu tir ar gyfer y pwrpas yma. Yn genedlaethol, mae'n sialens i gwrdd â'r gofynion presennol, gyda thir sbâr mewn cyflenwad byr, rhestrau aros yn cynyddu, a chyllid cyfyngedig. Ynghyd a'r uchod, mae yna rwydwaith gymhleth o ddeddfwriaeth yn ymwneud a gweinyddiaeth rhandiroedd, a reolir gan gyfraith deddfau ac achos.

1.3. Yn bresennol, mae'r Cyngor yn derbyn rhwng 2-3 o geisiadau'r flwyddyn gan grwpiau cymunedol sydd am sefydlu rhandir newydd. Does dim swyddog sydd â chyfrifoldeb penodol am randiroedd yn cael ei g/chyflogi gan y Cyngor, felly delir y ceisiadau yma gyda'r Adran Eiddo fel rhan o'u gwaith rheolaeth eiddo.

2.0. Y broses bresennol o sefydlu rhandir ar dir Cyngor Gwynedd.

2.1. Gweler yn Atodiad 1, siart lifo sy'n nodi'r broses a wynebwr gan grŵp cymunedol sydd am sefydlu rhandir ar ddarn o dir Cyngor Gwynedd. Fel y gwelir ar ddechrau'r siart, cyfeiriwyd unrhyw ymholiadau yn ymwneud a rhandiroedd at y Rheolwr Datblygol Byw'n Iach, sydd wedyn yn trafod y mater gyda'r swyddog priodol yn yr Adran Eiddo. Fel y soniwyd uchod, yn bresennol, nid yw'n rhan ffurfiol o swydd aelod o staff yn yr Adran Eiddo i fod yn gyfrifol am hybu a

sicrhau ffyniant rhandiroedd yng Ngwynedd - mae'r gwaith ynghlwm a rhandiroedd yn adweithiol, nid rhagweithiol. Does ychwaith yn bresennol, ddim gwybodaeth ar gael yn ffurfiol i'r cyhoedd ar sut i fynd ati i sefydlu rhandir yn y Sir - ffactor yn storïol sy'n gallu bod yn rhwystredig i unigolion a grwpiau cymunedol. Wrth edrych drwy wefannau Cyngorau eraill ar draws Cymru, gwelir yn y mwyafrif bod yna broses ffurfiol o sefydlu rhandir yn cael ei hysbysebu ar wefan y Cyngorau, gyda phwynt a manylion cyswllt ar gael. Gwelir hefyd ar wefannau rhai siroedd, strategaeth rhandiroedd ar gael, ynghyd a chwestiynau a ofynnir yn aml ar faterion yn ymwneud a rhandiroedd. Nid yw'r wybodaeth yma ar gael ar wefan Cyngor Gwynedd ar hyn o bryd, nac ychwaith polisi na strategaeth rhandiroedd.

3.0. Rhandiroedd presennol yng Ngwynedd.

3.1. Mae'r safleoedd rhandiroedd yng Ngwynedd yn bresennol unai yn rhandiroedd hanesyddol neu yn diroedd mae'r Cyngor yn methu gwerthu, unai am resymau strategol (e.e. safle Botwnnog, lle maent yn rhannu safle gyda'r ysgol), neu gan nad oes marchnad (e.e. safleoedd Blaenau Ffestiniog).

3.2. Does gan y Cyngor ddim llawer o dir sy'n weddill i anghenion. Mae'r mwyafrif llethol o diroedd trefol y Cyngor yn feysydd chwarae a pharciau.

3.3. Yn nhermau asesu darpariaeth rhandiroedd, does dim safon adnabyddedig am ddarpariaeth rhandiroedd ar gael, er bod y cyhoeddiad 'Canllawiau arfer da er mwyn tyfu yn y gymuned', yn argymhell taw mesur defnyddiol yw '15 o leiniau ar gyfer 1,000 o gartrefi'. Mae Cymdeithas Genedlaethol Rhandiroedd a Garddwyr Hamdden yn awgrymu safon genedlaethol o 20 rhandir ar gyfer 1,000 o gartrefi. Nid yw'r Cyngor erioed wedi gwneud asesiad rhandiroedd yn y Sir, er mwyn gweld a yw'r ddarpariaeth yn ddigonol.

4.0. Rhestrau aros.

4.1. Gan nad yw'r Cyngor yn rheoli'r safleoedd yn uniongyrchol, nid yw'n cadw rhestr aros. Rheolir y saflau gan grwpiau cyfansoddedig - neu Gyngor Cymuned /tref / corff tebyg. Ond, deallir fod y rhandiroedd i gyd ar draws y Sir wedi eu gosod, gyda rhestrau aros mewn rhai achosion.

5.0. Goblygiadau ariannol a chaffael tir.

5.1. Mae Deddf Llywodraeth Leol 1972 yn rhoi dyletswydd ar Awdurdodau Lleol i sicrhau gwerth gorau pan yn gwaredu asedau eiddo. Mae Caniatâd Gwaredu Cyffredinol Cymru (2003) yn caniatáu gwaredu am lai na gwerth y farchnad o dan amgylchiadau arbennig os oes budd economaidd, amgylcheddol neu ddiwylliannol yn deillio o'r gwaredu. Mae modd i'r Cyngor ystyried gwaredu tir

am lai na phris y farchnad os yw'n gallu cwrdd ag amodau'r Caniatâd Gwaredu. Mater arall wrth gwrs yw gallu'r Cyngor i ymdopi a'r golled ariannol o waredu tir am lai na'i wir werth.

5.2. O safbwynt caffael tir, mae plot rhandir traddodiadol yn 1/16 o acer. Mae costau caffael tir amaethyddol oddeutu £8,000 - £12,000 yr acer, tra bod tir trefol neu dir ar gyrion trefi lle mae potensial datblygu yn debygol o fod yn 10-20 gwaith y swm yma. Fel y soniwyd uchod, mae'r Cyngor yn delio a materion rhandiroedd mewn ffordd adweithiol ar hyn o bryd. Os penderfynir mabwysiadu agwedd mwy rhagweithiol, yna bydd angen efallai ystyried cyflogi swyddog rhandiroedd neu rywbeth cyffelyb - ond, heb gyllideb i gaffael tir, efallai nad oes pwrpas cynyddu capasiti staff.

6.0 Datblygiadau diweddar

Yn sgil trafodaethau diweddar rhwng yr Adran Eiddo, y Rheolwr Byw'n Iach, yr Aelod Cabinet sy'n gyfrifol am Byw'n Iach a'r Federation of City Farms and Community Gardens, penderfynwyd ar nifer o ddatblygiadau er mwyn hwyluso'r broses o sefydlu rhandir yng Ngwynedd. Mae'r datblygiadau yn cynnwys:

- Creu/datblygu tudalen ar wefan y Cyngor, sy'n arwyddbostio'r cyhoedd at y swyddog sydd â chyfrifoldeb am y gwaith yma o fewn yr adran briodol.
- Canllawiau i drigolion a staff y Cyngor ar beth yw'r ddarpariaeth bresennol o rhan rhandiroedd sydd wedi eu sefydlu yn Ngwynedd (pwyntiau cyswllt e.e.).
- Y broses o sefydlu rhandir newydd, a fyddai'n cynnwys gwybodaeth am ganllawiau cynllunio, darparu posisiau sampl a chytundebau tenantiaid, cais sampl gan grwp cymunedol sydd eisioes wedi sefydlu rhandir yng Ngwynedd a.y.y.b.
- Darparu linciau i wefan defnyddiol megis Ffederasiwn of City Farms and Community Gardens a'r National Society for Allotments and Leisure Gardeners

Mae'r gwaith yma wedi dechrau, gyda'r gobraith o gael y fwybodaeth yma ar wefan y Cyngor erbyn Medi 2013.

7.0 Datblygiadau Posib Pellach i'r Dyfodol

7.1. Creu Siarter Rhandiroedd i Wynedd, sy'n amlinellu addewidion y Cyngor parthed Rhandiroedd am yr 'x' mlynedd nesaf. Gall hwn fod yn Siarter sy'n amlinellu'r gwaith sy'n cael ei wneud gan y Cyngor nawr, neu un rhagweithiol, lle mae'r Cyngor yn gosod allan camau datblygol i'r dyfodol.

7.2. Datblygu Strategaeth a Chynllun Gweithredu Rhandiroedd i Wynedd. Golyga hyn fuddsoddiad eithaf sylweddol mewn amser gan

swyddog/swyddogion o fewn y Cyngor. Yn ddibynnol ar nature y strategaeth, gall hefyd olygu buddsoddiad yn nhermau costau ychwanegol i'r Cyngor.

7.3. Cynnal Asesiad Rhandiroedd yn y Sir i weld a yw'r ddarpariaeth rhandiroedd presennol yn ddigonol.

7.4. Gwneud awdit o diroedd gwyrdd sydd o dan berchnogaeth y Cyngor. Os bod tir addas ar gael i greu rhandir, hysbysebu hyn yn y papur lleol, i weld a oes rhywun a diddordeb mewn rhedeg rhandir. Efallai y bydd hyn yn golygu talu am ffens ac i gysylltu dŵr i'r safle. Er bod y dull yma yn rhagweithiol, gall fod yn ddrud, yn nhermau capasiti staff i wneud awdit, a'r posibiliad o gysylltu gwasanaethau fel dŵr.

8.0. Casgliadau

8.1. Yn sicr, gwelir manteision ac anfanteision i'r opsiynau uchod. Yn yr hinsawdd economaidd sydd ohoni heddiw, mae'n anodd efallai cyfiawnhau buddsoddi mewn staff er mwyn datblygu'r gwasanaeth uchod. Ond, fel y nodir yn y Cefndir, mae yna nifer o fanteision i ddatblygu a hybu trigolion Gwynedd i fod ynghlwm a rhandiroedd - manteision economaidd ac iechyd. Beth sydd ar goll yn bresennol, yw cefnogaeth i grwpiau cymunedol i sefydlu rhandiroedd i.e. rhywun i arwain nhw drwy'r broses ac i'w cefnogi i wneud y gwaith papur priodol e.e.

**CERYS HUMPHREYS
MEHEFIN 2013**

ATODIAD 1

Siart Llifo sy'n nodir proses a wynebir gan grŵp cymunedol sydd am sefydlu rhandir ar ddarn o dir Cyngor Gwynedd.

Aelod o'r grŵp (cyfansoddedig) yn cysylltu gyda'r Rheolwr Byw'n Iach, er mwyn trafod y syniad o sefydlu rhandir.

Adran Eiddo yn gwirio perchnogaeth y tir ac os ym mherchnogaeth y Cyngor yn gofyn i'r grŵp lunio datganiad bras am y rhandir mewn golwg

Unwaith y derbynnir hwn, mae'r Adran Eiddo yn cysylltu gyda'r Adran sydd yn gyfrifol am y tir, er mwyn gweld a ydynt yn fodlon rhyddhau'r tir.

Os oes parodrwydd mewn egwyddor i ryddhau'r tir gofynnir i'r grŵp lunio cynllun busnes mwy ffurfiol, yn cynnwys manylion am ei chyfansoddiad, cyllid, llunwedd, mynediad, caniatâd cynllunio, dwr e.e.

Mae'r Adran Eiddo wedyn yn asesu'r cynllun ac yn adnabod unrhyw ddiffygion, sydd yn rhaid i'r grŵp i ymateb iddo cyn i'r cynllun gael ei gymeradwyo.

Pe ceir cynllun busnes hyfyw, bydd Adran Eiddo yn ceisio awdurdod gwleidyddol gan yr Aelod Cabinet sy'n dal portffolio Eiddo Corfforaethol

Cwblheir cytundeb cyfreithiol rhwng y Cyngor a'r grŵp cymunedol.

Mynediad i'r eiddo.